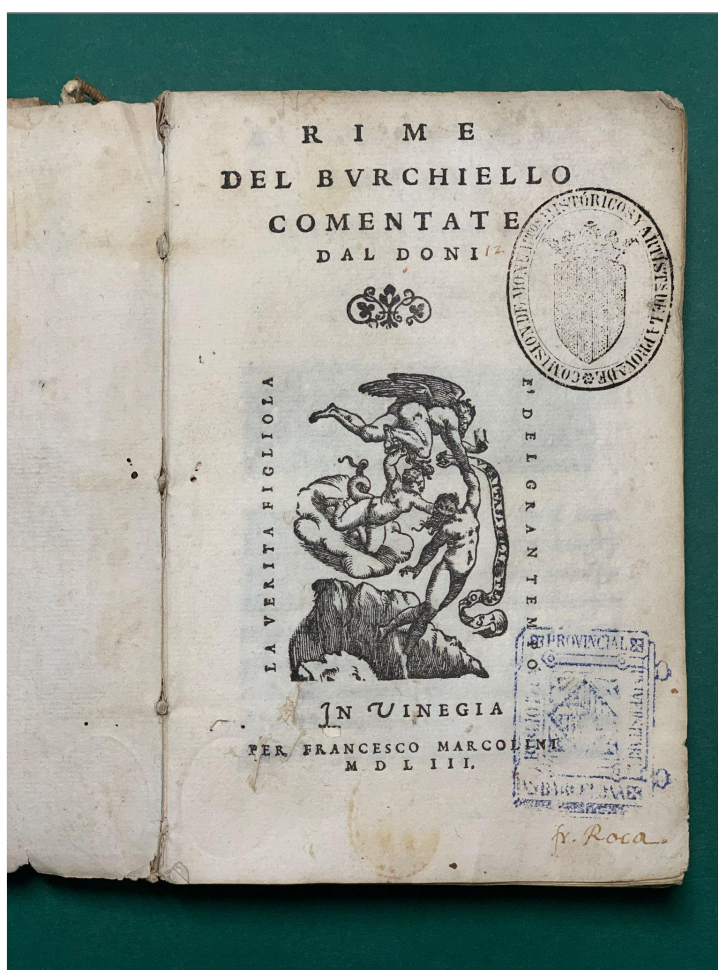

Gaia Dolfi i Ferran Muñoz

Bolando tras machorros barbarismos

Un sonet anònim sobre Burchiello amagat a la Biblioteca de Reserva de la UB

Al CRAI Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona, a la guardia posterior d'una petita edició impresa de les *Rime del Burchiello commentate dal Doni*, hi ha un sonet manuscrit d'autor desconegut sobre el famós poeta còmic florentí. És una edició veneciana de l'any 1553 —de la qual és l'únic exemplar conservat a l'Estat espanyol, segons el Catálogo Colectivo del Patrimonio Bibliográfico Español— que va arribar a Reserva per mitjà de la filial barcelonina de les Comisiones Provinciales de Monumentos Históricos y Artísticos d'Isabel II, creades el 1844 amb la missió de recollir les col·leccions bibliogràfiques desamortitzades amb què es van furnir les biblioteques públiques (Martín; García, 2014)¹.

CRAI Reserva UB [07 XVI-2756](#)

¹ En podem veure el segell a la part superior dreta del frontispici.

Abans de donar notícia del sonet descobert i d'altres anotacions manuscrites que hi ha en el volum presentarem breument les tres figures que giren al seu voltant: l'editor Francesco Marcolini, l'escriptor Anton Francesco Doni i Burchiello mateix; començant pel darrer, que hem titllat de “famós poeta” perquè, com veurem tot seguit, va fascinar la Florència del segle XV amb els seus versos estrambòtics, fins al punt de ser considerat per alguns la “tercera corona” de la ciutat al costat de Dante i de Petrarca (Zaccarello, 2018); encara que actualment —per raons que provarem d'apuntar— és pràcticament desconegut, especialment a casa nostra.

Burchiello

Domenico di Giovanni, àlies «Burchiello», era un barber nascut el 1404 a la plaça de Santa Maria Novella, a la casa modestíssima d'una filadora i d'un fuster que, lògicament, no havien pogut proporcionar-li la formació escolàstica que tothom endevina en els seus versos. El misteri de la seva “insolita erudizione” (Boschetto, 1999: 51), afegit a una biografia un punt mitificada de misèria, de deutes, d'exili, de presó, de malaltia i de mort relativament primerenca (a Roma, el 1449), va dibuixar-ne un retrat de “poeta maleït” —associat, sobretot, a la seva llegendària *bottega*, imaginada com a punt de trobada de gent de mala vida i de literats anti-Mèdici— que va fer molta fortuna al llarg dels segles XVII i XVIII i que va quedar fixat al tombant del segle XX amb un article de Vittorio de Rossi (Boschetto, 1999: 35). El 1733, Giovannantonio Papini deia que en aquella barberia solia reunir-s'hi “un crocchio di più nobili, e letterati Cittadini di nostra Patria” amb els quals Burchiello tenia “continua conferenza”, “quasi ad'un Accademia per filosofare ragunati” (Boschetto, 1999: 51). Això explicaria l'enorme cultura d'un home pertanyent a un ofici practicat bàsicament per analfabets². “Il profilo di Burchiello che in questo modo vedeva la luce, e che ancora oggi è il nostro”, conclou Boschetto,

è perciò quello di un artista un po' *bohémien*, che compone i suoi versi conducendo una vita di grande povertà, e che si oppone fieramente al ‘tiranno’ Cosimo de’ Medici, al punto da essere costretto a lasciare la sua città, e da iniziare così quella esistenza errabonda, che lo portò a stabilirsi dapprima a Siena e poi a Roma” (1999: 35).

Boschetto, a més de posar en qüestió els exilis polítics de Burchiello, que més que amb una fèrria dissidència anti-Mèdici tindrien a veure amb la recerca de millors perspectives laborals (hauria anat a Siena el 1443 per a unir-se al seguici del papa Eugeni IV i l'any següent l'hauria acompanyat a

² Ho explica també Luca Boschetto: “[...] il loro livello di alfabetizzazione, [...] come si evince dagli originali delle dichiarazioni era estremamente basso, e questo in un certo senso è stato per me una sorpresa. La scarsa familiarità con la scrittura si coglie sia dalla calligrafia molto incerta di varie portate autografe, sia dai numerosi casi in cui il barbiere fa scrivere ad altri la portata e si limita, spesso con evidente fatica, a sottoscrivere ad essa. Il basso livello di istruzione dei barbieri era del resto riconosciuto anche dagli statuti dell'Arte dei Medici e Speziali, che li ritenevano incapaci di tenere libri contabili, a differenza degli altri membri della corporazione (e naturalmente di tutti i mercanti e di gran parte degli artigiani fiorentini)” (1999: 39).

Roma [1999: 51]), també qüestiona la cèlebre *bottega* en aquest article de 1999 que va redimensionar la figura del poeta-barber. Assenyala que no se'n parla ni als seus sonets ni als que es van escriure a la seva mort; ni tampoc, precisament, al comentari que va fer-ne Doni. Segons ell, és un mite que va prendre força a partir del segle XVIII per la necessitat de “calare fisicamente in un luogo ben determinato i rapporti con i letterati fiorentini testimoniati dalle rime del Burchiello” (1999: 50). Més recentment, Antonio Lanza ha dit que “se in passato si è forse esagerato scorgendo nella bottega del Burchiello un centro di cultura alternativa, oggi si cade nell'errore opposto”;

il Burchiello era in contatto con Leonardo Dati, Giovanni Gherardi, Rosello Roselli, Anselmo Calderoni, Niccolò Tinucci, Leon Battista Alberti, Francesco Filelfo [...]; negare che qualcuno di questi frequentasse la sua bottega mi pare francamente assurdo” (2010, XXIX).

Burchiello és autor d'uns quants sonets burlescos d'una expressivitat esborronadora. Però els sonets que van donar-li el renom —i el sobrenom— van ser els fets *alla burchia*, una expressió que podríem traduir com “a l'atzar” o “de qualsevol manera” o, encara, “a batzegades”, tal com avança un vaixell en una mar esvalotada (un “burchio” és una barca de rem). Burchiello no va inventar aquesta mena de poesia: uns anys abans ja n'havien fet provatures Andrea Orcagna i Franco Sacchetti (Lanza, 2010). Però va ser ell, que hi tenia predilecció (del corpus total dels seus sonets, els realistes són un percentatge baixíssim) i, sobretot, molta traça, qui va popularitzar-la, alhora que els sonets *alla burchia* el popularitzaven a ell. Es va crear una identificació tan forta entre l'autor i el gènere que, al final, tal com explica Michelangelo Zaccarello (2012), el nom de Burchiello es referia més aviat al darrer. Per això l'edició més important de l'obra burchiel·lesca, la d'Anton Maria Biscioni del 1757 (oficialment a Londres, però realment a Livorno), inclou una enorme quantitat de sonets apòcrifs. Això fa que un dels problemes a l'hora d'estudiar el “poeta-barber” hagi estat aclarir quins versos li pertanyen realment; cosa que Antonio Lanza va intentar fa poc (2010).

Zaccarello (2002) defineix els sonets *alla burchia* com un tipus particular de paròdia que no prenen com a diana un sonet o un autor particulars, considerats pedants o previsibles, a partir dels recursos intertextuals habituals o de les clàssiques tècniques de rebaixament, sinó el sonet com a tal, en tant que unitat perfecta de sentit i forma per excel·lència de la poesia àulica. Consistien en enumeracions carnavalesques³ de personatges, animals i objectes de tota mena unint-se i separant-se sense solta ni volta per fer tota mena d'accions sense cap ni peus; enumeracions caracteritzades per una barreja també carnavalesca de referents de l'alta cultura (com ara personatges bíblics o mitològics o falses citacions d'autors grecolatins) i de la realitat més local i quotidiana (per exemple, veïns dels

³ Giuseppe Crimi (2005) és qui més detalladament ha situat Burchiello en aquesta llarguíssima tradició; tenir-la present també serveix per evitar de romantitzar el poeta-barber.

estrats populars de la ciutat que ara fins els més erudits tenen problemes per a identificar) o objectes casolans que no poden estar més lluny del llenguatge estilitzat del petrarquisme):

Lingue tedesche ed occhi di giudei,
un pentolin di ventiduo danari
ed Juppitèr in sun un par d'alari,
gridando: «Or fussin qui e parenti miei!».
(XLVII, vv. 1-4⁴)

Però a més d'aquesta parataxi que sembla que no tingui intenció de bastir cap missatge comunicable, els sonets *alla burchia* ataquen sistemàticament els fonaments de l'edifici, les regles més elementals de coherència lògica i textual —“andorno ier mattina presso a sera” (VI, v. 4), “fra Mugnone [un riu de Florència] e settembre in una valle” (XIII, v. 4)— a partir de diverses estratègies que Zaccarello anomena “forms of sense deconstruction” (2009: 97). Aquí la impugnació arriba fins al més profund del petrarquisme, a la transcendència de les paraules. Una d'aquestes estratègies en què això és especialment evident, i per a la qual resulta especialment escaient la imatge d'una barqueta que les onades menen d'un lloc a l'altre, és la que Zaccarello anomena “etymological or phonic derivation”: consisteix en fer avançar els versos no en funció del sentit de les frases que van construïnt sinó a partir de l'associació de termes lligats per similituds formals, paradigmàtiques, al marge de la concatenació semàntica (2006: 98). En seria un exemple el setè vers del sonet XLIX: «un'arista misalta, una mi balla»⁵. Sembla que el discurs s'encanti en ell mateix, en la materialitat de les paraules; de sobte curtcircuita i pren una direcció absolutament imprevista, *imprevisible* segons la lògica del significat; en aquest sentit, atzarosa —que no arbitrària.

El resultat eren uns sonets incomprensibles però estranyament agradosos: qui els llegeixi entendre de seguida que “dolce” fos un dels adjectius que més van fer servir per descriure'ls, a la mort del seu autor, els contemporanis (Decaria, 2010). I tant és així que, al llarg de la història, molts han tingut la sospita que potser se'ns n'escapa alguna cosa, algun sentit amagat. Això aniria en la línia dels qui neguen la possibilitat que al segle XV es poguessin donar casos de veritable *nonsense* (Antonelli, 2010: 21), els quals estan convençuts que, també en el cas de Burchiello, “le zone di oscurità più o meno ampia presenti in determinati testi siano da attribuire a difficoltà interpretative dovute al *gap* storico-culturale” (Ídem).

⁴ Per a les citacions dels sonets de Burchiello, fem servir l'edició de Lanza (2010) excepte quan indiquem el contrari.

⁵ L'“arista” és “il taglio di carne del maiale corrispondente alla schiena e al lombo” (Lanza, 2010: 393) i “misalta” vol dir “salada”. El joc partiria d'aquesta darrera paraula, que s'entendria de sobte amb un espai entremig (“mi salta”) i donaria lloc a la resta del vers. Diem que aquest vers seria un exemple del mecanisme identificat per Zaccarello i no que ho és perquè, en aquest cas, utilitzem la lliçó que fa servir ell (2009): Lanza en proposa una altra (“un'arista misalta ed una in balla”) que no consentiria d'interpretar-lo així. Valgui com a exemple de les dificultats amb què ha d'enfrontar-se una hermenèutica de la poesia de Burchiello.

D'altra banda, Giuseppe Crimi (2005) ja advertia que en molts dels seus versos aparentment buits de significat hi ha referències eròtiques velades, cosa que no pot sorprendre ningú que conegui mínimament la literatura còmica europea —“si eres campana, ¿dónde está el badajo?”. Per a aquesta línia hermenèutica de la poesia *alla burchia* és fonamental la ja esmentada edició d'Antonio Lanza, que la interpreta a la llum dels diccionaris històrics de lèxic eròtic de Jean Toscan (1981) i de Valter Boggione i Giovanni Casalegno (2000). Aquests diccionaris recullen les connotacions lúbriques de què una llarga tradició de literatura còmica va acabar carregant centenars de mots a força d'utilitzar-los en certs contextos; connotacions que en alguns casos poden semblar-nos rebuscades però que obeeixen a lleis ben precises i —això diu Lanza— resultaven òbvies als lectors contemporanis.

El cert és que des d'aquesta clau de lectura els sonets *alla burchia* adquireixen de sobte una certa unitat, una certa legibilitat, i es torna problemàtic aplicar-los l'etiqueta de *nonsense* pròpiament dit. La dislocació alliberadora del quart vers del sonet XIII, citat més amunt (“fra Mugnone e settembre in una valle”), es redreça de sobte si es té en compte que el riu Mugnone era una forma força habitual de referir-se a l'anús (Lanza, 2010: 52) i que el mes setembre podia indicar la vagina, perquè és en aquest mes que es fa la verema (clàssica metàfora sexual a la lírica còmico-burlesca); la “vall” de què, així doncs, parlaria aquest vers, seria la que hi ha entre l'anús i la vagina d'una dona, formada per les natges. És així que Lanza conclou que, fora d'aquesta perspectiva crítica,

ossia continuando a negare l'importanza decisiva delle metafore erotiche, ci si preclude completamente la comprensione del Burchiello e si continua a cadere nel suo gioco diabolico; se letti in chiave lùbrica, al contrario, i suoi versi si spiegano tutti, per filo e per segno (2010: XXI).

Ara bé, Lanza arriba a afirmar que totes i cadascuna de les peces dels sonets de Burchiello que, per als seus exegetes dels segles posteriors, i fins a Zaccarello, han semblat “in contrasto stridente e insanabile tra loro”, en realitat eren “assolutamente coerenti e funzionali” (2010: XX). Però és evident que fer poesia *alla burchia* no consistia només a escriure en clau: hem pogut veure que implicava un desbaratament dels engranatges de la poesia “seriosa” on és difícil no veure una esmena a la totalitat, més conscient o menys. Si el que es volia, per exemple, al sonet XIII només era encriptar la vall de les natges, se la podria haver situat entre el riu Mugnone i un altre element geogràfic, o bé entre el mes de setembre i un altre element cronològic, sense necessitat d'aquell creuament que ens fa riure de manera semblant a com ho feia Foucault quan llegia les estranyes classificacions d'animals d'aquell conte de Borges. El joc amb la connotació lúbrica de les

paraules no és incompatible, ans al contrari, amb allò que alguns han considerat un rebaixament de la raó (Decaria, 2010).

Francesco Marcolini

Nascut a Forlì en una data imprecisa entre els segles XV i XVI, va treballar a Venècia com a tipògraf a partir de 1527 i fins a la seva mort, la qual va tenir lloc pels volts de 1559. Com explica Paolo Veneziani, més que un mer executor va ser un participant actiu del projecte contracultural al servei del qual va posar la seva tipografia: entorn seu es va formar un grup d'escriptors "fuori delle rituali tipologie della corte, della Chiesa e della stessa accademia" (Quondam, 1980: 24) que pertanyien "a quella avventurosa categoria di libellisti e poligrafi che si servivano della stampa come risorsa per vivere non meno che come mezzo di popolarità e magari di ricatto" (2007). Entre aquests escriptors hi havia Pietro Aretino, per al qual Marcolini —que hi va acabar establint una relació molt estreta— tenia una veritable predilecció: fins al 1545, any d'un breu viatge a Xipre fins al 1548, les obres d'Aretino van ocupar la meitat de la producció total de la seva tipografia. Tornat de Xipre, el lligam que els unia va trencar-se per alguna raó que no coneixem. És a partir de llavors que Marcolini —que, de totes maneres, a part d'Aretino, el qual va desaparèixer completament del seu catàleg, no va allunyar-se gaire dels autors que havia tractat fins aleshores, ni molt menys del projecte contracultural que hem dit que el motivava— va començar a col·laborar amb el comentarista del nostre volum, Anton Francesco Doni, i el va convertir en el seu nou autor de referència⁶.

Una característica peculiar de les edicions de Marcolini són els seus gravats, lloats per Vasari a la "Vita di Marcantonio Raimondi e altri incisori" (2015: 852). En dóna la mesura la seva meravellosa marca tipogràfica:⁷ una al·legoria de la Veritat flagel·lada per la Mentida, sostinguda amb un braç pel Temps i emmarcada per un lema d'Aulus Gel·li (aquí en versió italiana, però en altres ocasions en llatí): «La verità figliola è del gran Tempo».⁸

⁶ Per a més informació sobre la relació entre Doni i Marcolini, vegeu Masi (1988).

⁷ Correspon a la marca U546 amb identificador CNCM 1947 del recurs Edit16. Vegeu també Zappella (1986): "Tavole", fig. 1192.

⁸ Aulo Gellio, *Noctes Atticae*, XII 11.7.

Detall de la marca a la portada

Anton Francesco Doni

L'autor dels *Mondi*, un dels exemples més famosos de literatura utopística del Renaixement —publicats per Marcolini, interessantíssimament, en els mateixos mesos que el comentari de les *Rime* de Burchiello—, era un frare servita florentí nascut el 1513 que, a partir de 1540, va començar a rodar per Itàlia a la recerca d'un senyor que permetés donar sortida a la seva religiositat heterodoxa, alimentada pel flux subterrani d'idees herètiques i reformistes, de càbala i de ciències ocultes, que corria per la Itàlia del segle XVI. Sembla que va ser a Florència, on va tornar el 1545 amb la intenció d'obrir una tipografia —projecte fallit per culpa del monopoli que Cosimo I mantenia a la ciutat—, que va concebre la idea de comentar els sonets de Burchiello: com explica Giovanna Romei (1992), a la capital de la Toscana va acollir-lo de seguida l'Accademia degli Umidi, formada el 1540 per una dotzena d'homes que, a més del gust per la poesia còmica de caràcter lúbric, unia la defensa d'un ús regionalista i popular de la llengua en polèmica directa amb els "pedanti" de l'Accademia degli Infiammati, apareguda a Pàdova pocs mesos abans amb l'objectiu d'acostar l'italià al llatí. Segons Romei, entre els integrants de l'Accademia degli Umidi —que de seguida va passar a anomenar-se Accademia Fiorentina, després d'una reestructuració forçada per Cosimo I

que incloïa la figura d'un censor i que va precipitar la sortida de Doni de Florència— hi havia homes com Lodovico Domenichi, condemnat el 1551 per la traducció de l'*Excuse à messieurs les Nicodémistes* de Calví, o Giovan Battista Gelli, els *Capricci del bottaio* del qual serien inclosos a l'Índex el 1562. Doni mateix, en aquella època, va escriure *Gli spiriti folletti*, un diàleg entre dos «spriti infernali» que enraonen sobre la creació d'un «regno delle tenebre», «luogo di assoluta uguaglianza sia pur raggiunta mediante una generale repressione». La qüestió és: què veia un dissident com Doni, envoltat de dissidents, en els sonets de Burchiello, si només eren acudits? Per què es va dedicar a comentar els versos d'un poeta mig oblidat del segle anterior en els anys en què els seus anhels renovadors eren en plena efervescència?

Va ser després del fracàs editorial a Florència que Doni va establir-se a Venècia i va començar a treballar amb Marcolini. Amb ell, poc abans del *Commento* (el 1551-2), va publicar la *Zucca*, que Romei defineix com un conjunt de «lettere, novelle, "dicerie", discorsi, "facezie", descrizioni, in gran parte edite altrove [...] senza una precisa struttura compositiva» (1992). D'això últim, Doni n'estava molt orgullós: era un punt important del seu programa estètic —ideològic. Un altre era la negació —“a volte critica, a volte ‘mercantile’”, adverteix Romei (1992)— del principi artístic de l'originalitat: “quel che accade oggi è accaduto dell'altre volte”, diu al proemi del “trattato II” del *Libreria* (1557);

quel che si dice è detto e dirassi ancora, e quel che ha da essere è stato”; [...] “noi altri ci mettiamo inanzi una soma di libri, nei quali ci son dentro un diluvio di parole; e di quelle mescolanze ne faccian dell'altre. (Romei, 1992, citant Doni).

No hi entrarem en profunditat, però s'intueix la importància d'allò que de vegades s'ha destacat del *Commento* de Doni com una mera curiositat, això és, que l'autor no hi glossi realment els versos de Burchiello sinó que, segons l'estil de l'exegesi còmica (Corsaro, 2002), els usi com a pretext per crear un garbuix de *novelle* i d'històries inventades sobre el poeta, de manera que “il testo tradizionalmente ancillare diventa di primo piano, ed è reso leggibile in modo sequenziale, e pressoché paritario (e potenzialmente autonomo) rispetto allo scritto da interpretare” (Masi, 2002: 193). Com veurem, l'autor del sonet que hem descobert en el nostre volum ho va captar perfectament:

Convertido el Bruchiello en escamo[c]hos,
haze dellos el Doni gargarismos.
(vv. 1-2)

Asido por las barbas y cabellos
le arrastra por el suelo y le constr[i]ñe
a que siga la huella de su pata.
(vv. 9-11)

Masi ho resumeix bé quan diu que si aquest garbuix d'històries i de presumptes anècdotes de la vida de Burchiello es poden considerar una mena de *Vita nuova* burchiel·lesca, l'adjectiu "burchiel·lesc" no només es pot entendre com "sobre Burchiello" sinó "a la seva manera" (*alla burchia*), com si Doni s'hagués deixat contagiar per la bogeria textual del poeta florentí (2002, 182). De fet, diu Masi (2002), hom començà a referir-se al llibre com el «Commento del Doni rimato dal Burchiello».

A més de la *Zucca*, entre el 1552 i el 1553 el duet Doni-Marcolini va donar a llum els *Marmi*, un conjunt de diàlegs protagonitzats per diversos personatges de la Florència d'aquell temps que debaten sobre tota mena d'assumptes a les escales del Duomo; i també, és clar, els esmentats *Mondi*, en els quals hi ha la cèlebre descripció del «nuovo mondo» (al diàleg entre Savio i Pazzo), una d'aquelles ciutats ideals en què alguns han vist idees protosocialistes⁹.

L'any 1555, Doni va abandonar Venècia, probablement (segons Romei) per l'enèsima disputa amb un capellà. Va morir el 1574. Dels últims anys de la seva vida, que va passar retirat, no se'n sap gairebé res.

L'exemplar de la Biblioteca de Reserva. El sonet manuscrit i la resta d'anotacions

Després d'aquesta brevíssima presentació dels tres personatges que giren al voltant del volum, procedim a descriure les anotacions que presenta, inclòs el misteriós sonet que ha donat lloc a aquest article.

Al llom del volum, en tinta marró, hi ha el títol *Burchiello, Rime, comm. dal Doni* i les restes d'una signatura topogràfica antiga (B.II). A la coberta posterior, una signatura, probablement *Do.4.220*. A la contraguarda i guarda anteriors, en canvi, és ben llegible 104/8/46, amb la variant CIV-8-46.

A la guarda anterior també es llegeix l'anotació: «*De furtivis literarum notis vulgo | de zifferis | Joan. Bap. Porta Neapolitano auctore | Neapoli 1563*», amb el número 5 corregit sobre un número 6. És una referència a Giovan Battista Della Porta (Nàpols o Vico Equense, 1535-1615), estudiós de màgia natural que el 1563 va escriure un manual d'esteganografia titulat *De furtivis literarum notis vulgo de ziferis* (Brentano, 1989). L'esteganografia és una branca de la criptografia que permet amagar un missatge a través del seu ocultament físic. A la part inferior de la mateixa pàgina, en vertical, hi ha una

⁹ Segons Carlo Ginzburg, Doni va ser el primer en utilitzar en sentit utopístic aquesta expressió, que fins aleshores es referia exclusivament al continent americà: «grazie a quest'ambigua espressione per la prima volta nella letteratura utopistica il modello della società perfetta poteva essere proiettato nel tempo, nel futuro, anziché nello spazio, in una terra inaccessibile» (1976, p. 99). Per a més informació sobre l'"immaginario utopico" de Doni vegeu Rivoletti (2003).

prova de ploma: «(L1) a quando com», ratllat amb un ample i dèbil traçat de pinzell. També a la part inferior de la pàgina hi ha dos segells en tinta marró amb escuts d'armes mig esvaïts, pràcticament il·legibles.

A la portada hi ha dos segells: un d'oval, en tinta negra, de la *Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos* esmentada al principi, i un altre de la biblioteca universitària i provincial de Barcelona. Sota d'aquest últim, al marge inferior dret, hi ha una nota manuscrita en tinta marró clar (la mateixa que la de la nota present a c. 1r) que diu «fr. Roca»: «fr» pot voler dir «frater» o «Francisco».

Finalment, a la guarda posterior, en tinta marró, hi ha escrit un sonet en castellà. Tot seguit en proposem l'edició, per a la qual les majúscules i la puntuació han estat adaptades a l'ús modern. La mà del sonet té un nivell de qualitat gràfica més alt que el de la resta d'anotacions, cosa que fa pensar que el seu autor era algú habituat a la composició de còdexs i de documents. Més amunt també hem apuntat que era algú conscient dels procediments heterodoxos de l'exegesi còmica de Doni, la qual no es limita a glossar els sonets de Burchiello sinó que els pren com a punt de partida per a l'elaboració d'un text, en certa manera, ell mateix burquiel·lesc. Més enllà d'això, no en sabem res: esperem que noves investigacions ens hi puguin acostar, amb l'esperança que això posi una mica de llum sobre la presència de Burchiello a la península ibèrica; una presència sobre la qual és possible trobar algunes aproximacions (Lasker-Martín, 1991) però que encara ha de ser investigada, i que resulta especialment intrigant pel fet que, molt probablement, ha tingut lloc a pesar de la incomprendibilitat dels seus versos, o gràcies a ella. N'és un indicatiu precisament el nostre sonet, que destaca l'obscuritat i la duresa de la poesia *alla burchia* (vv. 3; 8), les quals van encomanar-se no només a Doni (vv. 4; 6) sinó, com es pot comprovar tot seguit, també a l'autor del propi sonet:

Soneto

Convertido el Bruchiello en escamo[c]hos¹⁰,
haze d'ellos el Doni gargarismos
y saca de sus lobregos abismos
oscuras sombras de conceptos mochos.

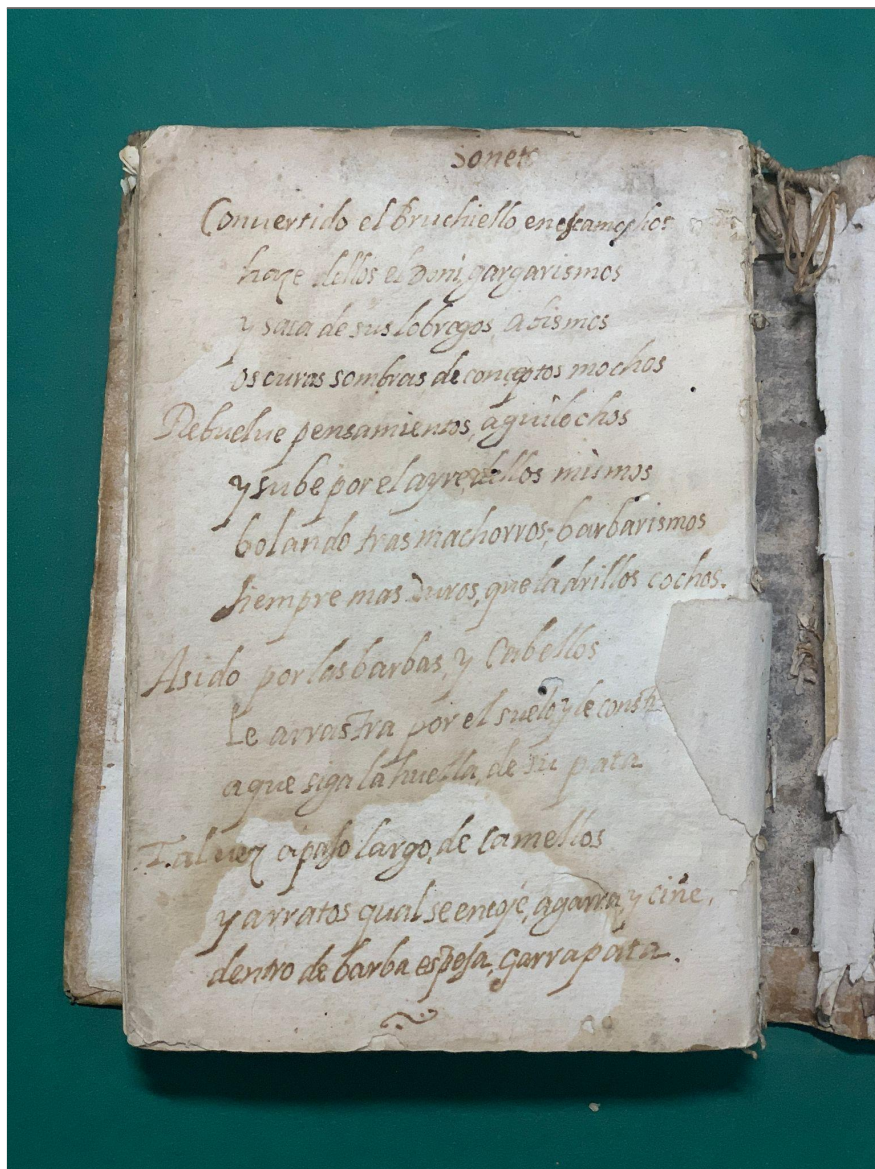
Rebuelve pensamientos aguilochos
y sube por el ayre dellos mismos
bolando tras machorros barbarismos
siempre mas duros que ladrillos cochos.

Asido por las barbas y cabellos

¹⁰ (1) escamochos] segona -c- no visible per un forat.

le arrastra por el suelo y le constr[i]ñe¹¹
a que siga la huella de su pata.

Tal vez a paso largo de camellos
y arratos qual se encoje, agarra y ciñe,
dentro de barba espesa, garrapata.

El sonet anònim a la guarda posterior

¹¹ (2) constr[i]ñe] -i- no visible per un forat.

Bibliografia

ANTONELLI, "Il nonsoché del nonsense", dins *Nominativi fritti e mappamondi: Il nonsense nella letteratura italiana*, Salerno, Roma, 2010.

BOGGIONE, Valter; CASALEGNO, Giovanni, *Dizionario letterario del lessico amoroso*, U.T.E.T., Torí, 2000.

BOSCHETTO, Luca, "Burchiello e il suo ambiente sociale. Esplorazioni d'archivio sugli anni fiorentini", dins *La fantasia fuor de' confini. Burchiello e dintorni a 550 anni dalla morte (1449-1999). Atti del Convegno (Firenze, 26 novembre 1999)*, Edizioni di storia e letteratura, Roma, 2002.

CORSARIO, Antonio, "Esegesi comica e storia del comico nel Cinquecento", dins «*Cum notibusse et commentaribusse*». *L'esegesi parodistica e giocosa del Cinquecento*. Seminario di Letteratura italiana (Viterbo, 23-24 novembre 2001), Vecchiarelli, Roma, 2002.

CRIMI, Giuseppe, *L'oscura lingua e il parlar sottile. Tradizione e fortuna del Burchiello*, Vecchiarelli, Manziana, 2005.

DECARIA, Alessandro, "Il nonsense nella poesia toscana del secondo '400", dins *Nominativi fritti e mappamondi: Il nonsense nella letteratura italiana*, Salerno, Roma, 2010.

DI GOVANNI, Domenico (Burchiello), *Le poesie autentiche*, a cura d'Antonio Lanza, Aracne, Roma, 2010.

GINZBURG, Carlo, *Il formaggio e i vermi*, Einaudi, Torí, 1976.

LASKER-MARTÍN, Adrienne, *Cervantes and the Burlesque Sonnet*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-Oxford, 1991.

MARTÍN, Leticia; GARCÍA, Genaro Luis, *Libros para envolver en las boticas: bibliotecas y política bibliotecaria en España durante la década moderada*, Editora Regional de Extremadura, Mérida, 2014.

MASI, Giorgio, "Filologia ed erudizione nel commento del Doni alle rime del Burchiello", dins «*Cum notibusse et commentaribusse*». *L'esegesi parodistica e giocosa del Cinquecento*. Seminario di Letteratura italiana (Viterbo, 23-24 novembre 2001), Vecchiarelli, Roma, 2002.

_____ "La zuffa del negligente. Il commento doniano alle Rime del Burchiello", dins *La fantasia fuor de' confini. Burchiello e dintorni a 550 anni*

dalla morte (1449-1999). *Atti del Convegno (Firenze, 26 novembre 1999)*, Edizioni di storia e letteratura, Roma, 2002.

_____ “‘Quelle discordanze sì perfette’. Anton Francesco Doni, 1551-1553”, dins *Atti e memorie dell’Accademia Toscana di Scienze e Lettere La Colombaria*, vol. 8, Olschki, Florència, 1988.

QUONDAM, Amadeo, “Nel giardino del Marcolini: un editore veneziano tra Aretino e Doni”, dins *Giorn. stor. della letteratura italiana*, CLVII, 1980.

RIVOLETTI, Christian, *Le metamorfosi dell’utopia. Anton Francesco Doni e l’immaginario utopico di metà Cinquecento*, Pacini Fazzi, Lucca, 2003.

TOSCAN, Jean, *Le carnaval du langage. Le lexique érotique des poètes de l’équivoque de Burchiello à Marino*, Presse Universitaire, Lilla, 1981, vol. 4.

VASARI, Giorgio, *Le vite de’ più eccellenti architetti, pittori, et scultori italiani, da Cimabue insino a’ tempi nostri (1568)*, Newton Compton, Roma, 2015.

ZACCARELLO, Michelangelo, *Off the Paths of Common Sense: from the frottola to the per motti and alla burchia poetic styles*, dins *Nonsense and Other Senses: Regulated Absurdity in Literature*, edició d’Elisabetha Tarantino i Carlo Caruso, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle, pp. 89-116.

_____ “Burchiello autentico, storico, presunto”, dins *Studi e problemi di critica testuale*, 85, octubre, 2012, pp. 57-81.

_____ “Domenico di Giovanni (Burchiello)”, dins *Dizionario biblico della letteratura italiana*, IPL, Milà, 2018.

ZAPPELLA, Giuseppina, *Le marche dei tipografi e degli editori italiani del Cinquecento*, Editrice Bibliografica, Milano, 1986.

Webgrafia

BRENTANO, Carrol, "DELLA PORTA, Giovanni Battista", dins *Dizionario Biografico degli Italiani*, volum 37, 1989. A

<[https://www.treccani.it/enciclopedia/della-porta-giovanni-battista_\(Dizionario-Biografico%29/](https://www.treccani.it/enciclopedia/della-porta-giovanni-battista_(Dizionario-Biografico%29/)>

ENEZIANI, Paolo, "MARCOLINI, Francesco", dins *Dizionario Biografico degli Italiani*, volum 69, 2007. A

<[https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-marcolini_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/francesco-marcolini_(Dizionario-Biografico)/)>

ROMEI, Giovanna, "DONI, Anton Francesco", dins *Dizionario Biografico degli Italiani*, volum 41, 1992. A

<[https://www.treccani.it/enciclopedia/anton-francesco-doni_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/anton-francesco-doni_(Dizionario-Biografico)/)>